

Strategia vai taktiikka: Anders Borgin ja Juhana Vartiaisen raportin arviointia

Seija Ilmakunnas

Tässä kirjoituksessa arvioidaan Ruotsin entisen valtiovarainministerin Anders Borgin ja VATT:n ylijohtaja Juhana Vartiaisen kirjoittamaa raporttia *Strategia Suomelle*. Raportti on pääministeri Alexander Stubbin pyynnöstä laadittu talouspolitiikan linjaus uudelle vaalikaudelle. Toimeksiantajan toiveena on ollut asiantuntijapuheenvuoro, joka sisältää sekä talouden tilannekuvan että ehdotuksia talouspolitiikan tavoitteiksi ja keinoiksi. Tilaajan toiveena on ollut saada oppia myös Ruotsin talouden viime vuosien paremmasta menestyksestä ja Suomessa viime vuosina laadituista asiantuntijaraporteista.

Raportin nimikin kertoo, että kysymyksessä on kunnianhimoinen pyrkimys esittää kokonaisvaltainen strategia talouskasvun käynnistämiseksi. Kirjoituksessa arvioin raportin kolmipilarisen talousohjelman eri osia. Keskustelen myös siitä, millaisen kuvan se antaa Suomen talouden ongelmien perusuonteesta ja arvioin tämän diagnoosin osuvuutta ja riittävyyttä.

1. Kilpailukyky ja palkanmuodostus

Borgin ja Vartiaisen ohjelma koostuu kolmesta osasta: kustannuskuilua tärkeisiin kilpailijamaihin umpeen kurova palkanmuodostusmalli, työvoiman ja työpanoksen kasvun turvaava politiikka sekä nopeampaan pitkän aikavälin tuotavuuden kasvuun johtava politiikka. Kirjoittajat tiivistävät strategiansa toteamalla, että tulevana vuosina talouspolitiikassa on keskityttävä kilpailukyvyyn ja julkisen talouden vahvistamiseen.

Ohjelman ensimmäinen kulmakivi on ”palkanmuodostuksen pitkän aikavälin kestävyys”. Väljä ilmaus kuvaa tavoitteen kaksiulotteista luonnetta, sillä Borg ja Vartiainen ohjeistavat yhtäältä palkankorotusten suuruutta ja toisaalta palkoista sopimisen käytäntöjä. Toistaiseksi työehtosopimuksiin ei heidän mukaansa ole syytä sisällyttää lainkaan yleiskorotuksia, jotta palkat liukumineen nousevat keskimäärin enintään 0,5 prosenttia vuodessa. Käytännössä siis

VTT Seija Ilmakunnas (seija.ilmakunnas@labour.fi) on Palkansaajien tutkimuslaitoksen johtaja. Kiitän hyödyllisistä huomioista ja kommentteista kahta Pekkaa, Sauramoa ja Ilmakunnasta.

negatiivisen reaali-palkkakehityksen lisäksi raportti suosittaa ensisijaisena ehdotuksenaan uutta palkkaneuvottelumallia. Palkkamallin periaatteena olisi vientiteollisuuden toimiminen palkkajohtajana, jota muut alat seuraavat. Palkkakehityksen koordinoimista olisi jopa vahvistettava, mutta yritystason neuvotteluissa sovitaisiin korostusten jakautumisesta nykyistä enemmän.

Ehdotusta palkankorotusten nollalinjasta perustellaan ns. ”kilpailukykykuilulla”, jonka suuruudeksi todetaan vaihtelevasti 15–20 tai 10–20 prosenttia. Arviot perustuvat muun muassa OECD:n laskelmiin yksikkötyökustannusten toteutuneesta muutoksesta vuodesta 2000 tähän hetkeen. Ongelmallista on se, että Borg ja Vartiainen tulkitsevat muutoksen virheellisesti yksikkötyökustannusten tasoeroksi, mihin kirjoittajien käyttämä kuilu -terminologia viittaa. Vertailun lähtökohtana on ajankohta, jolloin kustannuskilpailukyky reaalisilla yksikkötyökustannuksilla mitattuna oli kaikkien aikojen parhaalla tasolla (Maliranta 2014). Tällaisen poikkeuksellisen tilan valinta vääristää luonnollisesti huomattavasti mielikuvaa kilpailukykyongelman mittaluokasta. Parempi vaihtoehto eli pitkän aikavälin (1975–2013) keskiarvoisen kustannuskilpailukykyyn lähtökohta antaa tasoeroksi suuruudeksi vain noin 5 prosenttia (Maliranta 2014, kuva 3.5).

”Kilpailukykykuilu” on raportissa motivaatio vahvalle palkkasuositukselle ja siitä syystä olisi kohtuullista punnita sitä myös vaihtoehtoisilla mittareilla. Niihin yksinkertaisuudessaan lukeutuu Eurostatin tuottama tilastoaineisto teollisuuden työvoimakustannuksista Suomessa ja tärkeimmissä kilpailijamaissa. Sen mukaan työvoiman tuntikustannus oli viime vuonna Suomen teollisuudessa 35,9 euroa ja tätä korkeampi esimerkiksi Saksassa (37,1 €),

Ruotsissa (41,8 €) ja Tanskassa (42,1 €) (Eurostat 2015).

Tilastotiedot eivät siis tue Borgin ja Vartiainen arviota kilpailukykyongelman mittaluokasta eikä ongelmaa vääristävä arvio ole harmiton. Palkkakehityksellä vaikutetaan vientiteollisuuden hintakilpailukykyyn ohella myös koko talouden keskeisimpään tulojen lähteeseen ja kotimaisen kysynnän kehitykseen. Päätäjille suosituksia antava ekonomisti pyrkii luonnollisesti ottamaan huomioon kummankin näkökohdan ja hakee tasapainon kilpailukyky- ja ostovoimanäkökulman välille. Väärä arvio kilpailukykyongelman mittaluokasta antaa kohtuuttoman painon ensin mainitulle näkökulmalle ja jättää liian vähälle huomiolle negatiivisen vaikutuksen kotimaiseen tulonmuodostukseen ja työllisyyteen. Kotitalouksien käytävissä olevat reaalitytulot ovat kuitenkin laskeneet jo kolmen vuoden ajan ja myöskään julkinen kulutus ei käytännössä enää tue kasvua.

Ehdotus palkkojen nollakorotuksista saa rinnalleen myös ohjelman toisen osan eli työn tarjonnan kasvattamisen politiikan. Kirjoittajat toteavat perustellusti, että työvoiman tarjonnan kasvu johtaa palkkojen nousun hidastumiseen. Ruotsalaisessa työlinjaa koskevassa tutkimuksessa ja ekonomistiarvioissa onkin kiinnitetty huomiota juuri tähän kanavaan, jota kautta työn tarjonnan reformeilla pyritään parantamaan työllisyyttä (Bennmarker ym. 2013, Swedish Fiscal Policy Council 2011). Borgin ja Vartiainen mielestä tarjontapolitiikan negatiiviset palkkavaikutukset ovat vain hyväksi, sillä näinkin kurotaan umpeen ”kilpailukykykuilu”. Nimellinenkin palkkakehitys uhkaa menä ohjelmassa kuitenkin jo miinuksen puolelle, kun nollakorotuksiin lisätään työn tarjonnan kasvusta tuleva negatiivinen palkkapaine. Palkkasuositusten negatiivisten kysyntävaikutusten

sivuuttaminen on hämmentävää viimeistään suositusten kokonaisuus huomioiden.

2. Uusi palkkamalli

Kirjoittajat suosittavat Suomelle myös uutta palkkaneuvottelumallia, jolla kuitenkin ”vahvistetaan Suomen työmarkkinoiden perinteisiä toimintatapoja”. Uudesta mallista kirjoittajat antavat pikemminkin vain suuntaviivoja ja jättävät konkreettisen mallinrakennuksen varsinaisesti työmarkkinajärjestöille. Palkanmuodostuksen koordinoitua olisi joka tapauksessa vahvistettava ja lähtökohdaksi tulisi ottaa vientiteollisuuden kilpailukyky sekä ”kilpailukykykuilun” umpeen kurominen.

Raportti tunnistaa ”työmarkkinoiden vastuulliset osapuolet” ja senkin, että ”palkankorotukset ovat suhteellisen hyvin istuneet tuottavuuden kasvuun”. Missä on siis vika? Vaatimusta uudesta palkkamallista perustellaan viimeisten 5–7 vuoden työvoimakustannusten kehityksellä. Voisi ajatella, että ainakin vuoden 2011 jälkeen on kuitenkin toimittu juuri kuten Borg ja Vartiainen opettavat. On vahvistettu koordinaatiota, kun on tehty kaksi keskitettyä palkkasopimusta ja niiden pontimena on ollut pyrkimys vahvistaa viennin hintakilpailukykyä. Elinkeinoelämän keskusliiton paluu keskitettyihin palkkaratkaisuihin kytkeytynee juuri siihen, että maltillisilla keskitetyillä palkkasopimuksilla nähtiin saatavan kilpailukyvyn kanalta paras lopputulos.

Yksikkötyökustannusten nousuun on ratkaisevasti vaikuttanut työn tuottavuuden ennakoinnattoman heikko kehitys. Se alkoi finanssikriisiä seuranneesta tuotannon äkkilaskusta ja jatkui erityisesti korkean tuottavuuden elektroniikkateollisuuden tuotannon romahduksen myötä. Ennen vahvoja johtopäätöksiä kannat-

taa siis kysyä, onko yksikkötyökustannusten nousu ollut tuotannon supistumisen syy vai kuvastaako yksikkötyökustannusten nousu pikemminkin kysynnän supistumista ja toimialarakenteen järkkymistä (Sauramo 2015). Samalla on mahdollista tulkita toteutunutta palkanmuodostusta suosiollisemmin: instituutiot ovat toimineet *ex ante* perusteltujen kilpailukykyvoittojen mukaisesti, mutta maa on pettänyt alta ja *ex post* lopputulos ei ollut odotusten mukaista.

Vaikka Borgin ja Vartiaisen palkanmuodostuksen kritiikki jääkin ilmaan, raportilla on ansionsa keskustelun herättäjänä. Palkoista sopimisen malli on talouspolitiikan osa, joka ansaitsee huomionsa talousstrategian valintoja tehtäessä. Suomessa niin kuin muissakin Pohjoismaissa palkkakoordinaatio lähtökohanaan viennin kilpailukyky on kuitenkin edustanut politiikan pitkää ja perusteltua linjaa (Ander sen ym. 2014).

Millaisella sopimisen mallilla nämä tavoitteet jatkossa saavutetaan ja löytyykö mallista riittävää yhteisymmärrystä? Näiden kysymysten selkeyttämiselle on tarvetta koko talouspolitiikan uskottavuuden osana. Viimeisten kymmenen vuoden aikana on nähty toisaalta vuonna 2007 työnantajien ilmoitus keskitettyjen palkkaratkaisujen kauden päättymisestä ja toisaalta tämän jälkeen solmitut kaksi keskitettyä palkkaratkaisua vuosina 2011 ja 2013. Avoimena on myös kysymys siitä, toimisiko Suomesakin ruotsalainen malli, missä vientisektoria edustavilla teollisuusaloilla on selkeä neuvottelukierroksen avaajan rooli ja muiden alojen palkankorotukset noudattavat teollisuusalojen määrittämää linjaa. Ruotsin mallia vahvistaa se, että teollisuusalojen palkkajohtajan rooli on institutionalisoitu valtakunnansovittelijan toimistoa (*Medlingsinstitutet*) koske-

vassa lainsäädännössä (Djerf ym. 2003). Mallin omaksuminen sellaisenaan merkitsisi kuitenkin kolmikannasta luopumista, sillä valtiolla ei siinä ole roolia varsinaisena osapuolena. Oma lukunsa on päättää käytännön palkanormista tai ainakin siitä, että pyritäänkö tällaista normia ylipäätään määrittelemään edes neuvottelujen väljäksi raamiksi.¹ Kokemukset eri vuosikymmeniltä ovat osoittaneet, että talouden erilaiset tasapainottomuudet joka tapauksessa muokkaavat palkkaratkaisuja ja palkanormiakin sovellettaessa lähtötilat aina vaikuttavat päätöksiin.

3. Työn tarjonta

Toimet työn tarjonnan lisäämiseksi ovat Borgin ja Vartiaisen ohjelman toinen painopiste palkanmuodostuksen ohella. Niidenkin suhteen tavoite on kunnianhimoinen, sillä kirjoittajien mukaan työn tarjontaa kasvattamalla voidaan varmistaa hyvinvointivaltion pitkän aikavälin rahoitus eli poistaa koko kestävyysvaje. Heillä on luja usko siihen, että työvoiman tarjontaa lisäämällä vaikutetaan välittömästi yritysten investointihaluihin. Näkemysten taustalla on myös arvio suhteellisen korkeasta, 6–7 prosentin, ns. tasapainotyöttömyydestä (NAIRU). Kirjoittajien pelkona on, että talouden alkaessa elpyä tämä työttömyyden taso tulee suhteelli-

sen nopeasti vastaan ja haitalliset palkkapainet alkavat kasvaa ja samalla heidän ensimmäinen tavoitteensa eli palkkamaltilta vaarantuu. Työttömyysasteen ollessa noin yhdeksän prosentin pinnassa tämä huoli vaikuttaa kuitenkin ennenaikaiselta. Oma ongelmansa liittyy myös NAI-RU-arvioiden suureen epävarmuuteen (Uusitalo 2000).

Ratkaisuna ovat ”pontevat” työn tarjontaa lisäävät uudistukset. Uudistuslista koostuu neljästä osasta: työttömyysputken lakkauttaminen vuoden 1965 jälkeen syntyneiltä, pienten lasten hoidon tuki uudistus, vuorotteluvapaan lakkauttaminen ja tarveharkinnan poisto työperäisessä maahanmuutossa. Näillä toimilla ei kuitenkaan kestävyysvajetta kurota umpeen ja vaikutukset jäävät odotuksiin nähden vaatimattomiksi. Esimerkiksi työttömyysputken lakkauttaminen vuoden 1965 jälkeen syntyneiltä alkaa vaikuttaa vasta seitsemän vuoden päästä. Perhetuki uudistuksessa ehdotetaan kotihoidontuen pienentämistä ja samalla tuen maksamista myös työssäkäyville, jotta vanhemmuus ja työ on helpompi yhdistää lapsiperheissä. Kuitenkin jo nykyisin työaikaansa lyhentävät vanhemmat voivat saada tulomenetyksen kompensatioksi joustavaa hoitorahaa, joten uudistuksen motivaatio ja teho jää tältä osin hämäräksi. Myös vuorotteluvapaauudistuksen vaikutukset ovat rajallisia, sillä kuluvan vuoden alusta voimaan tulleet ehtojen kiristykset laskevat etuuden käyttäjämääriä. Aiempina vuosina vuorotteluvapaalla on ollut kuukausittain 5000–7000 henkeä. Esitetyistä uudistuksista merkittävimmäksi jääkin esitys siitä, että sallitaan yrityksille työvoiman rekrytointi EU:n ja ETA-alueen ulkopuolelta ilman tarveharkintaa. Vaikutusta kuitenkin toistaiseksi hillinneet heikko työvoiman kysyntätilanne, maahanmuuttajien korkea työttömyysaste ja virolaisen

¹ Esimerkiksi perinteinen EFO-malli määrittelee palkanormin siten, että lähtökohtana on juuri ajatus vientialojen johtavasta roolista palkkanuotteluissa. Siinä avoimen sektorin tuottavuus ja vientihintojen kehitys määrittävät palkkalinjaa, jota suljettukin sektori seuraa. EFO-mallin soveltamisen jalansija on jäänyt Suomessa pikemmin viitteelliseksi kuin käytännölliseksi ja koko kansantalouden tuottavuuskehitys on muodostunut tärkeämmäksi korotusten viitekehykseksi kuin vientisektorin tuottavuus (Sauramo 2004).

työvoiman merkittävä panos niillä alueilla ja niissä tehtävissä, joissa työvoimapulaa todennäköisemmin esiintyy.

4. Kilpailukyky ja tuottavuuden kasvu

Tuottavuuden parantamiseksi Borg ja Vartiainen eivät esitä varsinaista toimenpidelistaa. Heidän mielestään useimpien pitkän aikavälin tuottavuuteen vaikuttavien tekijöiden osalta tilanne on Suomessa hyvä, mutta ”on kuitenkin syytä ankarasti harkita, mitä vielä voitaisiin tehdä”. He käyvät lyhyesti läpi viisi ankaran harkinnan aluetta: teknologian nopeampi kehitys, yrittäjyysilmasto, muuntautumiskyky, kilpailun lisääminen ja hyvä infrastruktuuri. Teemojen pintapuolinen käsittely on pikemminkin vanhan kertausta kuin uusia oivalluksia sisältävää.

Raportin maalaamaa kuvaa Suomen kasvukilpailukyvyistä tai uudistumiskilpailukyvyistä voi pitää liian siloteltuna. Esimerkiksi EU:ssa tehdyissä maa-analyseissa on arvioitu, että ns. reaalisien kilpailukyvyyn ongelmat ovat vakavammat kuin kustannuskilpailukyvyyn ongelmat (EU 2014). Ongelmat liittyvät muun muassa elinkeinorakenteen ja viennin tuotevalikoiman kapeuteen, t&k -toiminnan heikkoon tuottavuuteen ja kilpailupolitiikan hampaattomuuteen. Oma lukunsa ovat myös pullonkaulat kasvukeskusten tonttitarjonnassa ja asumisen korkea hinta. Julkisen palvelutuotannon rakenneuudistus tuottavuusvaikutuksineen ei sekään ole toteutunut kymmenen vuotta kestäneistä pyrkimyksistä huolimatta. Raportissa ei käsitellä lainkaan sote-uudistusta, vaikka sen potentiaaliset vaikutukset sekä työmarkkinoilla että julkisessa taloudessa ovat merkittävät.

Kirjoittajat eivät arvioi esittämänsä talousohjelman vaikutuksia talouden uudistumisky-

kyyn. Elektroniikka- ja paperiteollisuuden rakennekriisien jäljiltä talouden yhtenä kohtalonkysymyksenä on nyt kuitenkin onnistuminen luovan tuhon tai pikemminkin luovan uudistumisen politiikassa (ks. laajemmin Maliranta 2014). Iso osa tuottavuuskehityksessä on joka tapauksessa yritysrakenteen muutoksella. Yritysrakenteen muutos vahvistaa tuottavuutta, kun uudet työpaikat syntyvät korkean tuottavuuden aloille ja toimipaikkoihin samaan aikaan kun matalan tuottavuuden työpaikkoja tuhoutuu.

Borgin ja Vartiaisen suosittama palkkoro-rotusten koordinaatio on periaatteiltaan luovaa uudistumista tukeva malli. Palkkakilpailun sijasta yritykset joutuvat kilpailemaan tuottavuudella ja laadulla. Malli kannustaa tehotonta yritystä parantamaan tuottavuutta ja jos se ei siinä onnistu, niin se joutuu poistumaan markkinoilta. Vastaavasti hyvän tuottavuuden yrityksessä työntekijät eivät pysty ulosmittaamaan voittoja itselleen, mikä tukee toiminnan laajenuksia näissä yrityksissä. Ongelmaksi muodostuu kuitenkin se, että kirjoittajat suosittavat käytännössä reaali-palkkojen laskua useiksi peräkkäisiksi vuosiksi. Näkymä tällaisesta kehityksestä on omiaan vähentämään yritysten kiihokkeita tuottavuuden parannukseen.

5. Loppuhuomioita

Pääministeri Alexander Stubb tilasi asiantuntijaraportin, joka sisältäisi talouden tilannekuvan ja ehdotuksia talouspolitiikan tavoitteiksi ja keinoiksi. Raportin toivottiin antavan oppia Ruotsin mallista ja sen toivottiin hyödyttävän aiempia lukuisia asiantuntijaraportteja.

Tilannekuvassa korostetaan rakenteellisia ja institutionaalisia ongelmia, mutta todetaan talouden kärsivän myös suhdannetaantumasta.

Ongelmien marssijärjestys on kirjoittajilla selvä, sillä rakenteelliset ongelmat ovat ensisijaisia ja suhdanneongelmat toissijaisia. Käsitys perustuu kirjoittajien omaan arvioon kilpailukykyongelman mittaluokasta ja toisaalta heidän viittaamiinsa arvioihin ns. tuotantokuilun suuruudesta. Lopputuloksena on politiikkaohjelma, jonka ydin on negatiivinen reaali-palkkakehitys useaksi vuodeksi ja kiristävä finanssipolitiikka, joka ”tulee seuraavien 5–10 vuoden aikana armottomasti hidastamaan kasvua”.²

Ohjelma on raju ja sen toteuttaminen merkitsisi huomattavaa riskiä työttömyyden kasvusta lähivuosina. Tällaisen riskiohjelman pitäisi olla vähintään hyvin perustein rakennettu. Edellä on argumentoitu, että ”kilpailukykykuilun” suuruus on määritetty vääristävällä tavalla. Myös arviot tuotantokuilusta sisältävät huomattavaa epävarmuutta, sillä arviot potentiaalisen tuotannon kehityksestä perustuvat pitkälle vain viime vuosien toteutuneen kokonaistuotannon kehityksen jatkamiseen (Hetemäki 2015). Tämä on omiaan supistamaan arvioita tuotantokuilun ja samalla myös suhdanneperäisen alijäämän suuruudesta.

Käytännössä suhdanne- ja rakenneongelmien kietoutuvat yhteen. Työttömyyden kasvattaminen esimerkiksi taantuman aikaisella finanssipolitiikan kiristyksellä lisää riskiä tulevienkin vuosien työttömyysasteen jumittumisesta pysyvästi korkeammalle tasolla hystereesi-vaikutuksen johdosta. Tällainen mekanismi puhuu ekspansivisemmän finanssipolitiikan puolesta, kun suhdanneongelma uhkaa muuttua raken-

teelliseksi ongelmaksi. Borg ja Vartiainen kuitenkin argumentoivat päinvastoin eli ekspansivisemmän politiikan pahentavan julkisen talouden rakenneongelmia.

Ruotsin kokemuksista oppiminen jää raportissa melko vähälle huomiolle. Siinä on viitattu Ruotsin esimerkkiin työperäisen maahanmuuton vapauttamisen yhteydessä, mutta muutoin Ruotsin työlinjan politiikkatoimia ei juuri ole nostettu esikuviksi. Tämä on mielenkiintoista, kun toinen kirjoittajista lukeutuu kiistatta tämän politiikan pääarkkitehteihin. Yhtäältä tätä selittänee se, että esimerkiksi ansiosidonnainen työttömyysturva on siihen tehtyjen leikkausten jälkeenkin Ruotsissa tasoltaan parempi kuin Suomessa. Raportti ei valitettavasti sisällä kirjoittajien arvioita siitä, millainen merkitys Ruotsin ekspansivisemmalla finanssipolitiikalla ja omalla valuutalla on ollut.

Raportti perustuu ennen kaikkea kirjoittajien omaan vahvaan näkemykseen ja tukea sille on haettu virkamiesarvioista tai kansainvälisten talousjärjestöjen raporteista. Viittauksia varsinaiseen tutkimuskirjallisuuteen on vähän. Kun raportti painottuu oman ohjelman esittämiseen, vaihtoehtoisten politiikkavalintojen punninta jää ohueksi. Asiantuntijaraportiksi esitystapa on liiaksi lukijaa taivutteleva sekä oppimestarimainen, joten kysymyksessä on enemmän pamflettimainen kirjoitus. Kotimaisen talouspoliittisen debatin kannalta on valitettavaa, että raportissa ei ole kommentoitu omien esitysten suhdetta Talouspolitiikan arviointineuvoston näkemyksiin ja suosituksiin.

Vilkkaan talouspoliittisen keskustelun herättämiseksi ja ylläpitämiseksi on hyvä, että keskustelun pohjaksi kirjallisuutta on pamfleteista akateemisilla käytännöillä tehtyihin arviointeihin. Hyväksi on myös se, että tunniste-

² Ohjelmassa ei esitetä arvioita finanssipolitiikan kertomien suuruudesta ja ohjelmassa ehdotettavan finanssipolitiikan kiristyslinjan kasvu- ja työllisyysvaikutuksista. Tätä voi pitää puutteena, kun huomioidaan muutoin vilkas talouspoliittinen ja -tieteellinen keskustelu tästä aiheesta.

taan kunkin raportin luonne ja paikka tässä puheenvuorojen kirjossa. □

Kirjallisuus

- Andersen, S. A., Dølvik, J. E. ja Lyhne Ibsen, C. (2014), *Nordic labour market models in open markets*, European Trade Union Institute, ETUI Report 132.
- Benmarker, H, Calmfors, L. Seim, A. L. (2013), "Earned income tax credits, unemployment benefits and wages: empirical evidence from Sweden", IFAU Working Paper 2013:12.
- Borg, A. ja Vartiainen, J. (2015), *Strategia Suomelle*, Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2015.
- Djerf, O., Frisen, H., Hagman, L. ja Ohlsson, H. (2003), "Köpkraft och konkurrenskraft – tredje avtalsrörelsen med Industriavtalet", *Ekonomisk Debatt* 31: 16–26.
- EU Commission (2014), "Macroeconomic Imbalances – Finland 2014", *European Economy Occasional Papers* 177.
- Eurostat (2015), "Labour costs in the EU", *Newsrelease* 56/2015.
- Hetemäki, M. (2015), "Eurokriisin syyt ja euroalueen tulevaisuus", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 111: 16–39.
- Maliranta, M. (2014), *Luovan tuhon tie kilpailukykyyn*, Tehokkaan tuotannon Tutkimussäätiö Julkaisusarja 4.
- Sauramo, P. (2004), "Palkkanormit suomalaisessa tulopolitiikassa: valikoiva katsaus", Palkansaajien tutkimuslaitoksen Työpaperieita 206.
- Sauramo, P. (2015), "Lukuvihje: Luovan tuhon tie kilpailukykyyn", *Talous & Yhteiskunta* 1/2015.
- Swedish Fiscal Policy Council (2011), *Swedish Fiscal Policy*, Report of the Swedish Fiscal Policy Council 2011.
- Uusitalo, R. (2000), "Onks NAIRUU näkyny?", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 96: 3–5.